

૪૪૩૬

મહેતાજી અને તલાટીનો સંવાદ.

બનાવનાર.

ભટ. મહાસુખરામ નરસિંહરામ

ખાળે ભોદર.

તાલુકે જમ્બુસરની સ. ગુ. નિ. નો

મહેતાજી.

નડીયાદ “સત્યસાગર” પ્રેસ.

સંવત ૧૯૪૧—સને ૧૮૯૦

મૂલ્ય રૂ ૦-૨-૦

અર્પણ પત્રિકા.

રાજ્યમાન રાજેશ્રી સોમેશ્વર નારણજી વકીલ

આપ સાહેબ દાલના સમયે કપડવણુજની મોઢા
બાસણની જાતીમાં શ્રેષ્ઠ પંક્તિએ ગણાઓછો, તે-
મજ ડાહપણુ-વિવેક-સુલક્ષણુ-સન્મતીએ અહોનીશ
અનુસરી, સ્વજાતીની સંતતીને સુધારવાની જે જે
કોશીશ કરી છે-કરોછો ને કરશો; વળી મારી મનો
વૃત્તિ સુધારવાને, તથા મારા શુભ કાર્યમાં મારું મ-
ન ઉત્કેરવાને આપની તરફથી જે જે સદ્વિચાર
દર્શાવ્યા છે, તે હેતુથી આ મારી લઘુ પોથી સ્નેહ
પૂર્વક આપની આજ્ઞાવડે આપનેજ અર્પણ કરી છે.

હી. આપની સ્વશાવીના સેવક

મહાસુખરામ નરસિંહરામ ભટ.

ધર્મર સ્તુતી.

છપ્પા.

માયા મોટી મહેશ, સદા બાસે સુખધામી,
રાખો મુજ પર મહેર, વીનવું મસ્તક નામી;
ગુણવંતા ગોવિંદ, ગણું નહી ગુણ તમારા,
રેહું નોંકીધું કામ, આતિ અવગુણ છે મારા;
ભલયાયો હું ભવ જાળમાં, તો પણ વામો દુઃખરે,
હુલા ખેરા મુક માનવી, સૌ જન પામે સુખરે. ૧

ભાળો છો ભગવાન, બલાં ભુંડા કૃત મારાં,
ધંધા ધારી ઈશ, સપ્તજ કર કામો સારાં;
હરજો હરી હરદમ, શરીરના શત્રુ મોટા,
રટવા નહિ દે રામ, વિચાર કરાવે ખોટા;
જીવું જગમાં હું જીવવડે, અવિનાશી અશરણુ શરણુ,
વંદુ વિધાતા દેવ હું, સચરાચર ધરણી ધરણુ. ૨

નટ નાગર નિશ દીન, ધરં નિષ્ટા હું તમારી,
નાથ નિરંજન નિત્ય, કરં શુભ સેવા તારી;
પ્રભુ વર પાળો પુત્ર, સદા સુખદાયક સ્વામી,
તારો ત્રિભૂવન તાત, નિમંતા અવિચળ ધામી;
પરમ પ્રતાપી પુનીત છો, પ્રદિપ્ત હોય પરમેશ્વરા,
બહાલા બંડો બહુ ભૂધરા, વિશ્વપતિ વિશ્વેશ્વરા. ૩
દેજો દુઃખ હરનાર, વિભૂ વિધાતા પ્રતાપી,

મહોદધી ગુણ સાર, જીભે જપ ગાળ ન જાપી;
 નેન નિરખવા નાથ, શ્રવણ કયા શુભ સુણવા,
 આપ્યા છે બે હાથ, સદા શુભ કૃત્યજ કરવા;
 મન ટાકું ઉતું તન વડે, પ્રગટ કરેછે પ્રથમમાં,
 તિષ્ઠું તુરં તો જીભથી, નાક સુગંધના કર્મમાં. ૪

પ્રગટ કર્યું તેં જગત, શશિ દીનકર ને તારા,
 ગણે ગણાતા નથી, ગુણીજન ગુણ તમારા;
 દગળે તનનાં તાપ, વહું છું વીનવી વાણી,
 થળે થળે મુજ રદાય, સદા તું સેવક જાણી;
 ધ્યે છે બે જન અંતર વિષે, ગુણ ગણવા તારા હરી,
 છોડા ન આવે કોઈ દીન, મધે માથુ ફૂટી ગરી. ૫

માસિનીવૃત.

૫ ૪ ૬ ૧
 ભુત જુગ નિધિ આત્મા, વર્ષ આ આવિયુરે.
 નવલ વરસ આજે, મૂળને ભાવિયુરે;
 જય પ્રભુ જયકારી, સર્વ લોકો ઉગંજે,
 ગણિ સહુ કરશેરે, પ્રાર્થના આ પ્રસંજે.
 જય જય પ્રભુ કાપો, સર્વના કૂવિચારો,
 જટ જટ જટ જોથી, થાય સારો સુધારો;
 જય જય સુખદાતા, મૂળ કંકાસનુરે,
 તિલુવન પતિ ટાળો, સર્વદા સર્વનુરે.
 નવિત વરસમારે, જગત કર્તાર સ્વામી,

કિમતિ શુભ કળાઓ, આપને સવં ગામી;
 બિનયથિ સહુ પ્રીતે, શ્રમ વિદ્યા વધારે,
 જય પ્રભુ મતિ એવી, આપ તું આજ ભારે.

૩

શ્રિ ભરત ભુગિ કેરં, માન વિશ્વે વધારે,
 રિધ સિધ સુખ ભારી, આપ હૃદયોગ સારે;
 વળી પ્રભુ હિતકારી, વહેમ નાંખો વિદારી,
 કુમતિ કુજન કેરી, કાપ ચોરીજ નરી.

૪

વળિ સરલ વિચારે, પ્રેર ને પ્રાણુધાર,
 જગત પતિજ સ્થાપો, સંપ સુખોધ સાર;
 નમિ નમિ કહુધુરે, અજં મ્હારી રિવકારો.
 જય જય જગ બધુ, દાસ છું હું તમારો.

૫

શાર્દૂલ વિક્રીડીત છંદ.

માતા બોદર પાદરે વડ ગળે, દીસે રૂડો ઠાગરે,
 વેરે વારે કરો સદા શિશુ ગણી, જેથી જીવે ગામરે;
 એવું હું વરદાન મા દરખથી. આવી સદા માયુરે,
 માતા જગત તણી તને નિશદિને, પ્રીતે પગે લાયુરે.

મહેતાજી અને તલાટીનો સંવાદ.

આ વાત બતાવવાનો હેતુ શો? આ વાત લખવાનો હેતુ એ છે જે હાલમાં આપણી આર્ય પ્રજાના શત્ બાબથી, આપણી માયાળુ ગદાશાળીઓ, આર્ય ભૂમિમાં વિદ્યાનો વધારો કરવાને, તથા પરી-પક્ષી સાર્વજનિક કામો કરવાને, જમીનની વિદોટી ઉપર દર રૂ-પિએ એક આનો વધુ લેવાનો ઠરાવ કરી લોકઘડું ખાતું સ્થાપન કરેલું છે. એ ખાતાની ઉપજમાંથી એક ભાગ (એટલે એક આને ચાર પાઈ) નવી નિશાળો સ્થાપન કરવી, તથા સ્થાપન થએલી નિશાળોનું ખર્ચ પૂરું કરવા માટે કાઢેલો છે. અને બાકીના બે ભાગ લોકોપયોગી કાર્યો કરવામાં વાપરવાનો ઠરાવ છે.

હવે આવી રીતે આપણી માયાળુ સરકારની ગદેનત છતાં દે-શમાં વિદ્યાનો વધારો થતો નથી. અથવા થાય છે તો તેનો સારો ઉપયોગ થતો નથી. તેનું શું કારણ હશે? તેનું કારણ એજ કે દે-શમાં વિદ્યાનો વધારો થાય છે ખરો, પરંતુ તેની સાથે સુનીતિનું પ-રિણમ વધતું જણાતું નથી. માટેજ દેશમાં હામ હામ, ગામે ગામ, નાત બતમાં-કુટુંબ કળીલામાં-ભાઈ બાંડુમાં ધણી ધણીઆણીમાં-તથા આડેશી પાડેશી વગેરેમાં કુસંપ જોરથી વધી પડે છે.

હવે કુસંપથી અદેખાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. પછી અદેખાઈને લીધે એક બીજાના સુખમાં વધારો થતાં નહીં છતાં સુખનો નાશ થ-વાનો પ્રયત્ન કરે છે. કોઈ આગ મૂકે છે અથવા કોઈ આગ મુકાવે છે.

કાઈ ચોરી કરે છે. આ કાઠ ખૂન કરે છે. અગર કરાવે છે; કાઠ નાત જનમાં સામાનું અપમાન કરે છે. એ વગેરે ઘણી પ્રકારની પીડા દેવાને મહેનત લે છે; પણ એમ પીડા દેનારાઓ પોતાના મનમાં જરા આચકા ખાતા નથી કે આમ કરવાથી મને શો ફાયદો છે? શુ! આમ કરવાથી મારા દુઃખનો સમુજાનો નાશ થશે? શુ! આવી રીતે સામાને દુઃખ દીધાથી મને અત્યંત સુખની પ્રાપ્તિ થશે? તેનો જરાપણ વિચાર કરતા નથી, હાલ તો આપણા લોકના મનની સ્થિતિ એવી થયેલી છે કે “પોતાનું દુઃખ જોઈ દાઝવું અને સામાનું સુખ જોઈ શોક કરવો” વળી એમ છુપ જાળી પડી નહીં રહેતાં, તથા પોતાના દુઃખને દૂર કરવાનો માર્ગ નહીં શોધતાં સામા સામાના સુખનો સમુજાનો નાશ કરવાને ઘણી ઘણી તરિક્કા પ્રયત્ન રમે છે.

આમ થવાનું કારણ ગરેબરી ખુદી રીતે એજ દીશી આવે છે કે લોકોમાં સુનીતિનું બીજ રોપાએડું નથી, અને જેઓમાં સુનિતિનું બીજ રોપાએડું છે, તેઓના મનમાં ધડનાં મુળીઆની પેઠે સુનીતિનાં મુળીઆં સજડ ચોટી ગયાં નથી. એટલે જેમ લોકોમાં નહીં ચોટલા સુખવાળા જાડને જરા હુલાવીએ અથવા જોરથી પકન આવેતો ઝટ દેધને તે પોતાની જગા છોડી બીજની પામેલી ગતીથી જવાઈ શકે ત્યાં જાય છે. તેવીજ રીતે જેઓના મનમાં સુનીતિનાં મુળીઆં સજડ ચોટલાં નથી; તેઓની પાસેથી સુનીતિનું જાડ વેળાસર સૂકાઈ જવાનો સાંભવ રહે છે. એટલે તે સુનીતિ રૂપી વસ્તુને જેજે સુધારા રૂપી દ્રવ્ય થવાને માહાતા હોય છે, તે રૂપની પ્રાપ્તિ નથી.

આપણામાં “કહેનત છે” સતી શાપ દે નહીં અને દેતો તે કદી અદ્વિગ બાપ નહીં. તેવીજ રીતે જે લોકો દ્વાલમાં વિદ્યા સંપાદન કરવાને ચલાતા નથી તેઓ કાંઈ કાંઈ પણ સુનીતિને સંપાદન કરવા ચલાશે નહીં. અને જે ચલાશે તે સંપાદન કરેલી સુનીતિને વિસારી દેશે નહીં. જેમ હિંદુશાસ્ત્રમાં પ્રખ્યાત પામેલી સતી સ્ત્રી, જે નક્ક રાગની રાણી કમવંતી, તેણે કલીયુગના દીધેલા દુઃખથી કંટાળી છેવટે પોતાની માશી ઈંદુમતીએ હારની ચોરી માથે મૂકી, તે વખતે શાપ દીધા વગર રહી નહીં, અને તેજ વખતે તેનો દીધેલો શાપ ફળીભૂત થયા વગર રહ્યો નહીં તેવી રીતે આપણી જે પ્રજા વિદ્યા તથા સુનીતિને ઈચ્છતી ન હોય, તેમને વારંવાર વિદ્યા તથા સુનીતિ મેળવવાનો બોધ કરવો. બાઈઓ, વારંવાર બોધ કરવામાં કંટાળશે નહીં. છેવટે સારી મહેનતનું ફળ સારંજ નીકળશે. કેળવણી કેવડાના વૃક્ષમાંથી ફોચ થશે એવું કદાપિ કળી શકાયજ નહીં; તેમજ સારી મહેનતમાંથી બોદું ફળ નીકળે એવી ધારણા રાખવીજ નહીં.

હવે ખરેખર બોદું ફળ નહીં નીકળે એમ તો કહેવાયજ નહીં. કારણ કે વિદ્યા-સુનીતિને નહીં ઈચ્છનારા ધણું કરીને ગરીબ લોકો હોય છે. અને તેમને તે વાત નહીં પસંદ કરવાનું કારણ એમ જણાય છે કે તેમને પોતાના પેટનું પોપણ કરવાને નિરંતર શિકર રહે છે. અને જેઓ શ્રીમંત તથા સાધારણ સ્થીતિના લોકો છે તેમને ધણું કરીને આવતી કાલે શું ખાઈશું? તે વાતની ફિકર હોતી નથી. તેમને તો એવી શિકર હોય છે કે મદિના પછી ફલાણી સીજ જેમશું તે ક્યાંથી લાવીશું? આ વરસ છાકરા છાકરી

પરણાવનાં છે તેનો ખર્ચ ક્યાંથી કાઢીશું ? ઘરમાં જાણકી ધરણું
 માટે કંકસ કરેછે તે ક્યાંથી કરાવીશું ? છોકરાં સારાં સારાં લૂગ-
 ડાં માગેછે તે ક્યાંથી લાવીશું ? વખતે ડાસા ડોરડી મરી જશે તો
 તેનો ખર્ચ ક્યાંથી કાઢીશું ? જેઓના ઘરમાં પુષ્કળ પૈસો છે અને
 તેને વાપરનાર પોતાની પાછળ પોતાનો પુત્ર નહીં હોય તો તેને
 સદાકાળ એમ દ્વિધર થશે કે મારી આ પુછ કાણ વાપરશે ? મા-
 રી પાછળ “ ઝો મારા જાગારે ” એમ કહી મોટી પોક કાણ
 મૂકશે ! મારી પાછળ મદાર અગીઆરમું કાણ સરાવશે ? મારાં
 ઘરનાર કાણ વાપરશે ? એવી રીતે ઘણા પ્રકારની દ્વિધર ક્યાં કર-
 શે. પણ કોઈ એમ દ્વિધર નહીં કરે કે કાલે સવારે પેટને માટે શેર
 આવાજ નેઈશું તે ક્યાંથી લાવીશું ? એ દ્વિધર તો છેક મરીગ
 સ્થીતિના લોકોનેજ હોય છે. અને તેથી જિજ્ઞાસાએ એટલી મહેનત
 કરે છે કે ઉધવાને પણ વખત મળતો નથી. વળી કુટલાક લોકોને
 તો મહેનત કરવી પણ મળતી નથી. ત્યારે એવા લોકો તે સી રીતે
 વિદ્યા તથા સુનીતિ શીખે ? વળી એ બીજા એવી નથી કે જેનામાં
 તે હોય, તે પોતાની પાછળ વારસામાં સોંપતો વ્દય. અથવા સદા-
 વ્રતની પેઠે તેનું સદાવ્રત ચલાવે. અથવા ચકલે ચકલે-ચેરધેર-“લો-
 રે વિદ્યા તથા સુનીતિ.” એમ કહી લેવાના નીકળે. એ વસ્તુ એની
 છે કે જેનામાં તે હોય તેમણે સારી રીતે તેને વાપરવી. એટલે તેને
 નેઈ જીનઓના મનપુર અસર થશે કહેવત છે કે “ સોંપત
 તેવી અસર. ” તે પ્રમાણે યશુ છે અને થાય છે. માટે જે શ્રી-
 મંત તથા સાધારણ સ્થીતિના લોક સુનીતિએ ચાલતા હશે તો ગ-
 ના લોકો તે પ્રમાણે ચાલશે. એમાં કંઈ શક નથી. કારણ કે મ-

રીંગ લોકોને ઘણું કરી સાધારણ લોકો સાથે વધારે સંગઠિત હોય છે. માટે સાધારણ લોકોમાં સુનીતિ હશે તો તેમનામાં આવ્યા વિના રહેશે જ નહીં. અને સાધારણ લોકોને શ્રીમંત સાથે લેવડ દેવડ થાય છે. માટે આ ઉપરથી માત્રુમ પડે છે કે પ્રથમ તો શ્રીમંત લોકોમાં વિદ્યા સુનીતિનો પ્રવેશ હોવો જોઈએ. પણ તેને જદલે આપણે મોટાને ઘેર-“ માંદણુ વળતાં જોઈએ છીએ. તો પછી ખીજ-જોની શી વાત કરીએ કહેવત છે કે “ જોનો પાયો મજબુત નહીં તે ઇમારત શી રીતે ટકે ” તે પ્રમાણે શ્રીમંત લોકોમાં જો સુનીતિનો પાયો મજબુત નહીં હોય તો ખીજ લોકોમાં સુનીતિનો ગમે તેટલો પ્રવેશ થશે પણ તે ટકી રહેવાની નથી. ત્યારે કોઈ એમ કહેશે કે કોઈ ગરીબ માણસ રોજ શ્રીમંતને ઘેર જાય છે. વળી તે વેળા શ્રીમંત ખીજ વાત નહીં કાઢતાં હોય પ્રકારની રસોઇ કરીને ખાય છે. તો શું ? એ ગરીબ માણસ પેલા શ્રીમંતની સોજાતથી પોતાને ઘેર રોજ હોય પ્રકારની રસોઇ કરશે ? જોનો જવાબ એવો છે કે જે કાર્યમાં પૈસા ખર્ચ થાય છે તેવી અસર ગરીબના મનપર થતી નથી. અને થશે જ નહીં. પણ જે કાર્યમાં પૈસાની જરૂર પડતી નથી તેવી અસર જલદી પ્રવેશ કરશે. જો શ્રીમંતને ચોરી કરતાં જોશે તો નક્કી તે ચોરી કરશે. કારણ કે તેમાં પૈસા ખર્ચ થવાના નથી. વળી પોતાના મનમાં એવું સમજશે કે ચોરી કરવામાં કંઈ હિજુબત નથી. શ્રીમંતને શરમ નહીં તો પછી આપણને શાની શરમ છે ? એમ ધારી ચોરી તો કરશે. તેવી જ રીતે શ્રીમંત તથા સાધારણ લોકોમાં સુનિતિનો જાગ થતો તેમના જોવામાં આવશે તો તે પણ સુનીતિનો જાગ. પ્રિય ભાઈઓ

પ્રથમ તો શ્રીમંત તથા સાધારણ વર્ગના લોકોમાં સુનીતિનો પાયો પરિપક્વ હોવો જોઈએ. પરંતુ તેને અદ્યે હમેશાં તેમને ઘેર અનીતિના બધા બંડાર જોવામાં આવે છે તેનું કારણ એ કે જેમ હિંદુ તથા મુસલમાન કામગાંથી બાગ્યેજ કાંઈ મુસલમાન તથા ખ્રિસ્તી થઈ જાય છે તેમ સરકારી નોકર સિવાયના ગ્રામીની તમામ કામના લોકોમાંથી બાગ્યેજ કાંઈ સુનીતિનો નાશ કરવાને ચલાતા હશે.

ત્યારે શું બાઈ જધા લોકો હાલ સુનીતિ પામે છે. તો પછી આપણમાં કેમ સુધારો થતો નથી? શું સરકારી નોકર સુનીતિ નથી પાળતા માટેજ દેશની ખરાબી થાય છે? અરે બાઈ, જરા વિચાર કરો કે જાણે એક માણસ દશ એકર જમીન વાવે છે. હવે તેમાં તેને આ વરસમાં એક એકરમાં ગિલકુલ પાક્યું નથી. તે બાકીના એકરમાં સંપૂર્ણ રીતે પાક્યું છે. તો શું? આપણી સરકાર તે માણસ પાસેથી એક એકરની વસુલ નહીં લે? ના. નહીં લે એમ તો કહેવાય નહીં, સરકાર તો લેશેજ. ત્યારે જાણ, જેઓ સુનીતિ જાણે છે, તેઓ સુનીતિ કરવા ચલાશે તો શું નહીં કરી શકે? હા બાઈ, થઈ શકશે તો ખરી. પણ તેમાં એક અડચણ નડે છે તે એક જેમ આગળના જુલમી પાલશાહોના હાથમાં પકડાએલા હિંદુઓમાંથી કાષ્ટકજ મુસલમાન થયા વગર છુટી મળે હશે. તેમજ હાલના સરકારી નોકરના સંબંધમાં ખીલત લોકો પડવાથી કાષ્ટકજ સુનીતિનો બાંધ કયાં વગર રહેતા હશે.

હવે કાંઈ એવો સલાહ ઉઠાવશે કે જધા સરકારી નોકરથી આવું ખરાબ પડે કે કે થોડાઓ? તેનો જવાબ એ કે જધા

નોકરી એમ અને તેમ હોઈ શકતું નથી. કારણ કે જે લોકો સરકારમાં નોકરી કરે છે તે જૂદા જૂદા માણસને ઘેર નોકર હોય તે-
મ સરકારના કામના વિભાગ ઉપરથી માલમ પડે છે. જેમકે રેવિ-
ન્યુ ખાતું-કેળવણી ખાતું-પોસ્ટ ખાતું-ઇત્યાદિ ખાતું વગેરે જૂદાં
જૂદાં ખાતાં પાડી મુકારે કામના વિભાગ પાડ્યા છે અને નોકરી
કરનાર માણસોનાં નામ પણ અમુક ખાતામાં નોકરી કરે છે તે જ-
ણાવવાને માટે જૂદાંજૂદાં રાખેલાં છે. જેમકે તલાટી-મહેતાજી-પોસ્ટ-
માસ્તર વગેરે.

ત્યારે બાદ, એ જ્યાં નોકરોમાંથી કયા નોકરો સાથે લોકોને
વધારે સંબંધ હશે તેનો વિચાર કરતાં એમ જણાઈ આવે છે. કે
મહેતાજી અને તલાટી, એ બેની સાથે લોકોને વધારે સંબંધ છે. જુ-
ઓ કે છોકરું બોલતાં સાલતાં શીખ્યું કે તરતજ તેનાં માતાપ તે
ખાતે મહેતાજીને સ્થાપિત કરે છે. અને તે છોકરું જ્યારે મોટું થ-
ઈ માણસ થાય છે, ત્યારે ધણું ખર્ચ રેવિન્યુ ખાતાના નોકરો સાથે
વધારે કામ પડે છે. તેમાં ખેડૂત વર્ગને તો પ્રથમ તલાટી સાથે જ-
ણ કામ પડે છે. અને દેશમાં ખેડૂત વર્ગની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. માટે
પ્રથમ ખેડૂત વર્ગને સુધારવા એમ સુખ્ય હેતુ છે. હવે તેમને સુધા-
રનાર મહેતાજી અને તલાટી એ બે છે. હવે તલાટી તો મામના લો-
કોને સુધારવાને યદ્દે જણે પોતે મામનો પાદશાહ હોય તેવી રીતે
અમલ ચલાવે છે. અને મહેતાજી આપણામાં સાલતી કહેવત જે
“મહેતો મારે નહીં ને બણાવે નહીં”. તે પ્રમાણે મામના લોકોને
સુબોધ દે નહીં અને અમલ ચલાવે નહીં, ત્યારે બાઈઓ, મહેતાજી
શા માટે મામના લોકોને સુધારે નહીં, તેનાં કારણો ખુલા કરવાને
માટેજ આ સંવાદ રચવો પડ્યો છે.

મુખ્ય વિષય.

કોઇ એક ગામડામાં જીવરામ કરીને કોઇ તલાટી હતો, તે સુખદેવ કરીને ગહેતાજી હતો. તે બેઠે બે ગામડાં નોકરી કરતા હતા તેજ ગામના વતની નહોતા. તેથી તેમને નોકરીના વખતની જાહેર પાસે બેસવાનું ઘણી વખત થતું. દરબુ—એ વતની હોય તો સંસારના જીવન કામમાં રોકાયેલી તેમને વધારે વખત બેસવાનો મજા નહીં. પણ આતો “નવરા બેઠા નબોદ ધાણે” એ કહેવત પ્રમાણે દરરોજ સાંજરે બેઠા બેસે, અને વિવિધ પ્રકારનો વાદવિવાદ કરી પોતાને મુકામે આલ્યા બન્યા.

હવે એક દિવસે સંધ્યાકાળે જીવરામ તલાટી બે ચાર માણસ સાથે સુમારે સાંજના ચાર વાગતાં ચોરા ઉપર બેસી ઠંડા પહેરના ગપાટા ગારના હતા. તેવામાં સામેથી સુખદેવજીને આવતા બેઠા એકદમ જીવરામ બોલી કહ્યા કે આવો, માસ્તર સાહેબ. પછી ગહેતાજી બેસેછે તલાટી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે પાન સોપારી આપેછે, ત્યાર પછી મોં કાલક રાખીને સુખદેવને પુછેછે કે આરે સુખદેવજી, તમારે શો પગાર છે? સુખદેવ—પગાર રૂપિયા પંદરનો છે. વાહ, તમારો શો પગાર છે? જીવરામ—મનેતો મારા માપ પ્રમાણે મજેછે ગહેતાજી—તમારું માપ કેટલું હશે? તલાટી—મારું મોં બરાબ તેટલું. ગહેતાજી તમારું મોં કેટલાંથી બરાબ હશે? તેમને માલમ પડતું નથી. તલાટી—એ વાતમાં તમે શું સમજો? તમેતો છોકરાં બાળાબાળામાં સમજો બીજી વાતની તમને ખબર નહીં. ગહેતાજી—તલાટીસાહેબ, એમ કેમ બોલોછો? તલાટી—તમારા કાથમાંલગારે અમલ નહીં પડે એમના લોક ઈલામ આપે નહીં, ખાટે ત-

મેા મોં કેલેથી બરામ તે સમજતા નથી.

મહેતાજી-ત્યારે ઠીક. શું તમારી પાસે અમલ છે? તલાટી-હા. અ-
મારી પાસે અમલ છે. મહેતાજી-ત્યારે શું મારી પાસે અમલ નથી?
તલાટી-ના. જો તમારી પાસે અમલ હોયતો સામા જેડેલા બાંગી-
આને બોલાવો, અને કંઈપણ કામ બતાવો. જો તે આવે અને કા-
મે જાય, તો તમારી પાસે અમલ છે એમ જણાય. પછી મહેતા-
જી બાંગીઆને બોલાવેછે. અહ્યા બાંગીઆ, અહીં આવ. બાંગીએ
જવાબ આપ્યો કે હમણાં મારે કામ છે, માટે ધડી રહીને આવીશ.

તલાટીએ કહ્યું મારતર સાહેબ, જોમું કે નહીં. હવે જો તમે
કહોતો છું બોલાવું. મહેતાજી-બોલાવો ત્યારે. તલાટી-અહ્યા બાંગી
આં ગયો, આગ આવ. આરીયો શાખ, આરીયો. હો હુકમ. તલા-
ટી-વરતણીઆને બોલાવ, કુંબારને બોલાવ, હજમને બોલાવ, જ-
લદી બધાને બોલાવી લાવ. બાંગીઆ-આ જાઉં શાખ. (એમ કહી
જાયછે) પછી તલાટી-માસ્તર સાહેબ, આવો અમારા લોકનો અમ-
લ છે તમારે તેમાંનું કંઈ છે? તમારે તો આ પ્રયાણ છે.

અનુદરજી.

ઉદયથી અસ્ત થતાં, લગી છ કલાક બારી,
કાફ કાફ કરી મુકે, છોકરાને છોકરી,
ધડી ધડી જોવું પડે, સહુ બાળનાર બળી,
લડે વડે બાળે કોણ, બાવ ઉરમાં મરી;
માથાકુટ કરી કરી, બણાવે બલાઇ નહીં,
જોવીતો ઉત્તમ શોભે નિશાળની નોકરી;
શીખ જોવું માન પાન

પામે કેદસાં જગાડી, પ્રીત દાય રોગની.

મનહુરછંદ.

મહેતાજી—શાને સાર તલાટી તું આટલું શુભાન ધરે,
 બહુધા કરીને એવું તારી પાસ ધાયછે;
 મારે ત્યાં છોકરાં તો, તારે ત્યાં માળાપ તેનાં,
 કળા દળ કરવાને ધણાં બે બરાય છે;
 તને કોકો બોલાવેછે, આવોજ આવોજ કહી,
 તેમ મને મે'તાજી મે'-તાજી કહી ધાય છે;
 સ્વારથ બાણીને સહુ, તને સનમાન આપે,
 સ્વારથ વગર સહુ, મારા ગુણુ ગાયછે.

તલાટી—એ બધું તો ખરું, પણ અમારેતો અગલ કહેવાય.

મહેતાજી—તલાટી સાહેબ, એ કંઈ તમારો અગલ કહેવાય નહીં. કારણુ-કે અમારી નિશાળમાં જે જે છોકરાઓ બસેછે, તેમાંના કોઈ છોકરાને અમે ખવરાવી પીવરાવી મોટા ક્યો નથી; તેમને ઉછેરનાર તેમનાં માળાપ છે. પરંતુ તેમને પોતાના બાવિખ્યના સુખને અર્થે બાણુતું પડેછે. અને તે બાણુવનાર માટે સૌ છોકરાં પોતાના માળાપતું કહ્યું ઝટ નહીં કરતાં મહેતાજીતું કહ્યું કરેછે, તેવી-જ રીતે એ ઉપર કહેલા કોકોને પેટને માટે સરકારી નોકરી કરવી પડેછે. પણ એ નોકરી તમારા હાથ નીચે રહી બળવથી પડે છે, એટલે તેઓ તમારું કામ કરેછે; નહીં તો કરે નહીં. વળી જેમ છોકરાના મનમાં એવી ધારતી રહેછે કે જો હું મહેતાજીતું કામ નહીં કરુંતો મને અગળર બાણુવશે નહીં; અને વખતે મને મારશે પણ મારા.

જે કંઈ બે આપણે તલાટી-

કામ નહીં કરીએ તો સરકારમાં હરકોઇ જાળવત જુદી લખી આપણને નોકરીમાંથી કઢાવશે. એવી બ્લોક છે માટેજ બીયારા બો-
ળા લોક તમારો પડતો બોલ કીલે છે. એવામાં બંગીઓ બધાને જો-
લાવીને આવ્યો, અને જોલ્યો કે શાળ વ્યાં જ્યા.

તત્કાલી—(બંગીઆને) ઢેડને જોલાળ કે લાકડાં લાવે. પછી
બંગીઓ જાય છે. કુંભાર પાસે પાણી મંગાવે છે. કુંભાર પાણી બ-
રી લાવે છે. હનમ ન્હાવાને પાણી મૂકે છે; સારી પેટે ચોળીને નવ-
ડાવે છે; સાંજે પગ ચાંપવા પણ આવે છે.

હવે આ પ્રમાણે તત્કાલીને વૈભવ બોગવતા જોઈને પેલા મ-
હેતાજીને પણ મનમાં એમ આવ્યું કે મને પણ આ જાયલા કેળ-
વણી ખાતામાંથી રેવિન્દ્ર ખાતામાં નોકરી મળેતો સાહે. એમ વિ-
ચાર કરતાં કરતાં તત્કાલીની પાસેથી ઉઠીને બીજાને ત્યાં જોસવા જ-
તા હતા. તેવામાં સામે એક ઢેડા માથે લાકડાંના ભારે મૂકી
આવતો હતો. તેને રસ્તે જતાર એક ગાણુસે પૂછ્યું કે અલ્યા દી-
પજા ઢેડા, આ લાકડાં ક્યાં લેઈ જાય છે? ઢેડો જોલ્યો હગારા મેંતા
શાળને જાળવા. આ વચન સાંભળી પેલા સુખદેવજીનો વિચાર પા-
છો ફરી ગયો, અને વિદ્યાગુરના ધંધામાંજ સાહે એમ લાગ્યું. પ-
ણ થોડા દિવસ પછી વળી જીવરામ તત્કાલીને કોઈ રજપૂતે સો રૂ-
પીયા ધનામ આપ્યું. તે જોઈને વળી મહેતાજીનો જીવ ફરી ગયો.
અને પોતાના મન સાથે નક્કી કર્યું કે હવે તો જરૂર આ ખાતામાં
રહેવું નહીં. આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે મહેતાજીનો જીવ
નિરાશ થઈ ગયો.

આ પ્રમાણે તે મહેતાજી

એ હવે કે

મહેતાજી કાયા દીસનો માણસ હતો. કાયા દીસનો એટલે આપણા-
માં સાક્ષતી કહેવત ને "એક પગ દહીંમાં અને એક પગ દૂધમાં"
એ પ્રમાણે તે મહેતાજી ધડીમાં તલાટીની નોકરી પસંદ કરે અને
ધડીમાં મહેતાજીની નોકરી પસંદ કરે. આવા કાયા દીસના માણસો
ધણા જોવામાં આવેછે. કારણ કે હાલમાં ને ને માણસો વિદ્યા શુ-
રનો ધંધો લેખ જોઈછે. તેઓ પોતાના ધંધાનું ખર્ચ મહત્વ સમ-
જતા નથી. પરંતુ પેટને સાફ પગાર માટે માથા ઉતાર કાઢ કરેછે.

હવે મહેતાજી પોતાના ધંધાનું ખર્ચ મહત્વ શામાટે નહીં સ-
મજતા હોય? તેનો વિચાર કરવા જોશીએ તો ધણું કારણો આપ-
ણા જોવામાં આવે.

૧ પરંતુ એ કે ને લોહા વિદ્યા શુરનો ધંધો કરે છે તેઓ
પ્રથમ વિદ્યા ગરના ધંધાને ગોચ થવાને જોઈતું જ્ઞાન જોઈએ તેટલું
સંપૂર્ણ રીતે મેળવી શકતા નથી. અને કદાપિ કોઈ મહેતાજીએ
સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું હશે તો તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરતો નહીં હોય.
કારણ હાલમાં સરકારે મહેતાજીઓના પગારમાં વધારો ઘટાડો કર-
વાને છોકરાઓનો અભ્યાસ અને સંખ્યા ઉપર એલાઉન્સ ઠરાવ્યું
છે. આવા ખરાબ ધારાથી દરેક મહેતાજી પગાર વધારવાને માટે
છોકરાઓને મારી મારીને સખળા વિષયો જોખાવીને મોઢે તૈયાર ક-
રારે છે. પણ તે વિષયો ઘીલકુજ સમજાવતા નથી. એટલે ને વિ-
ધેમાં સુનીતિ વિશે પાડો આપેલા છે, તે પાડોમાંનું કંઈ પણ
જ્ઞાન બજારના મનપર અસર કરતું નથી. એટલે સરકારનો મુખ્ય
હેતુ ને લોહાને અનીતિ આપવા તે હેતુ નિષ્ફળ જાય છે.

પોતાના વતનમાં અથવા વતનની પાસે નોકરી કરે છે. તેથી તેમનો જીવ પોતાના ધંધા ઉપર ટકી શકતો નથી. અને સરકારની ઝોરી કરી સંસારીક કાર્યમાં મગ્ન રહે છે; તેથી છોકરાઓને ખરાબર ભણાવી ભણતા નથી, તો પછી ખીજાઓને તો સુખોષ ક્યાંથી જ દે? આવી રીતે દરેક ખાતાના નોકરાને વતનની પાસે અગર વતનમાં જ જો આખાથી સરકારને થોડું ધણું નુકશાન છે. પણ ઉડો વિચાર કરતાં તેમાં નોકરી કરવાને ધણું જોખમ માલગ પડે છે. કારણ-વતનમાં રહે અને સંસારીક રીતભાત જાળવે નહીં તો લોકોને માફ લાગે, અને લોકોને માફ ન લાગે તો કોઈ વખત સરકારના સપાટામાં આવી જાય તો નોકરીમાંથી ખરતરફ થાય. અગર નોકરીમાં કંઈ પણ નુકશાન પહોંચે માટે સરકારી નોકરને તો ચાલતી કહેવત જે “ કુંગરા દૂરથી રળીઆમણા. ” તે પ્રમાણે વતનથી વેગળા રહેવામાં સુખ છે.

વળી ત્રીજું કારણ એમ જણાય છે કે હાલમાં નિશાળો તપાસનાર એવી રીતે નિશાળ તપાસે છે કે તેઓની પરીક્ષાવડે સારા મહેતાજી પણ પોતાની મહેનતનું ફળ મેળવી શકતો નથી. આવી રીતે ધણી વાર જોવામાં આવે છે. એટલે સારા મહેતાજીઓની ઉમેદ પણ ભંગ થઈ જાય છે.

ચોથું કારણ એ છે જે આ દેશના લોકો ધર્મ ગુરૂને તથા હરકોઈ ખાતાવાળાને જેવું માન આપે છે તેવું માન વિદ્યા ગુરૂને આપતા નથી. એટલું જ નહીં પણ ઉલટા કેટલાક ધૂરખ લોક વિદ્યા ગુરૂને હેરાન કરે છે. તેવું કારણ એ છે - વિદ્યાવતની પેટી આ દેશમાં વિદ્યાગુરૂ યત્ર -

કોઈ સમ

જતા નથી. સારી રીતે વિચાર કરતાં મનન મડશે કે જે મોટા મોટા વિદ્યાગુરુઓ આ દેશમાં ન થયા હોત તો હાલના સમયમાં જે મોટી મોટી જગો મેળવી છે, તથા મેળવે છે; તે ક્યાંથી જનત ? માટે સર્વ ધંધાનું ખીજ વિદ્યાગુરુનો ધંધો છે. એવું કહેવાને હું સગાર પાણી આપકો ખાતો નથી.

હવે ઉપર કહેલો સુખદેવ મહેતાજી પોતાને ઘેર નિરાશ થઈને બેઠેલો છે. તેવામાં કાંઈ એક રાગચંદ્ર કરીને ન્યાયાધીશ તેને ઘેર આબો. તેમને પાણી પાણું, પાન-તમાકુ-સોપારી, એકચી વગેરે આપીને સ્નેહ કુશળની ખજાર પૂછી. વાત કરતાં એ ન્યાયાધીશને લાગ્યું કે આ મહેતાજીનો જીવ આજ ઉઘાસ લાગે છે. માટે હું પૂછીને ખાતરી કરું કે શા કારણથી તેમ જાન્યું છે. રાગચંદ્ર-મારતર સાહેબ, કેમ આજ તમારો જીવ શોકાતુર દીસે છે. મહેતાજી-કંઈ નહીં સાહેબ. રાગચંદ્ર-મહેરજાન કહો તો ખરા. મહેતાજી-તમેને કહેવાથી તેનો ખુલાસો મળે તેમ નથી. રાગચંદ્ર-અરે મારા સાહેબ, કલ્યાણગર તે શી ખજાર પડે. પણુ જે મને કહો તો જાનતી મહેનત લઈ તમારા કામનો ખુલાસો કરું. મહેતાજી-ખીણું તો કંઈ નથી. પણુ જે દિવસથી મારે પેલા જીવરાગ તમારી સાથે તકરાર ચાલે છે. ન્યાયાધીશ-શી જાણતની તકરાર ચાલે છે ? મહેતાજી-આમારે વાત કરતાં કરતાં એ ચાર દિવસથી એવી તકરાર હોઈ છે કે જીવરાગ કહે કે મારી પાસે અમલ છે, અને અમારો ધંધો સારો છે; અને હું એમ કહેતો હતો કે મહારો ધંધો સારો છે પણ હવે મને માન્યમ પડ્યું. મહેતાજીના ધંધામાં કંઈ માલ નથી. રાગચંદ્ર-શામારે ? મહેતાજી-મને તમારીએ

ધણી ધણી તરેલની હકીકત કહી, તેના મેં જવાબ તો સારા આ-
પ્યા, તે છતાં મારા મેનમાં ખરો વિચાર આવે છે તે કહું છું.

રામચંદ્ર—તમારે તલાટી સાથે શા સલાહ જવાબ ધયા ?

મહેતાજી—પ્રથમ મને તલાટીએ કહ્યું કે.

વસંતતિલકા છંદ.

તલાટી—કેવો દિવે અગલ આ વખતે અમારો,

ધારું કદાપિ સહુને કહું દાસ મારો;

માને નહીં હુકમ જે સર્ગીરે તમારો,

ધધો મહા વડીલ શી રીતનો તમારો.

મહેતાજી—છોડો તમે અગલની બહુરે બડાઇ,

માને નિરાશ થઇ છું વડી એ વડાઇ;

જૂણો ધણા સરસ જે સુઈમાં જણાશે,

તેથી વડીલ જગમાં સુઈએ ગણાશે.

તલાટી—લૂખું મને સરવ લોક ન માન આપે,

સાકે સદા નવનવાં દુધ લાવે આપે;

આપે વળી જરતણી બહુ પોટલીરે,

સ્નેહ જમું સુખ થકી રસ રોટલીરે.

મહેતાજી—સાચા દિવે નહિ ધરે દુધ સાક પાણી,

ખોતે નહિ ઉલટની કદિ શુભ વાણી;

નાપે તમે હરખથી ફળદાગ બારી,

આપે મને હરખથી જુજ બેર સારી.

તલાટી—મુઠા હવે મન મન મન મન

મનું ન

થાકી જશે મગજ બાળકને બાણીવી,
વાંચો નહીં વિવિધ પુસ્તકને અણીવી.

મહેતાજી—માહું હું તો મગજ શાંત કરી કરીને,

વાંચું પુસ્તક પછી કરમાં ધરીને;
જે જે દશે ગુર્જન આજસુ વ્યસિત બારે,
તેને કદી વખત તો ન મળે લગારે.

આ ધંધામાં માથાકુટ કરી કરીને મરી જાય તોપણ પૈસો
ભેગો થાય તહીં વખતે ગાડી બાળકનો ખપ પડે તો ગામવા કાઈ
લોક વેળાસર આવે નહીં; હજમને પૈસા આપ્યા છતાં પણ આઠે
દસાટે હજમત કરવા આવે નહીં; અને દેડા બંગીયા જેવા નીચ
લોકો પણ હમારું કામ કરે નહીં. અને તલાટીને લોકો જલદીથી
જે માગે છે તે આવે છે. અને તેજ કારણથી મને આજ સંતાપ
થયો છે. રામચંદ્ર-બાપ સુખદેવજી એ જે ધંધામાંથી ઉત્તમ ધંધો
કયો છે તે પડેલાં હું પ્રત્યક્ષ રીતે નહીં કહેતાં એમજ કહું છું કે જે
ધંધામાંથી આપણું પોષણ થાય તે ધંધો ઉત્તમ કહેવાય. પણ પ-
રોક્ષ રીતે ઉત્તમ ધંધો કયો છે તે જો જાણવાની મરજી હોય તો
મારી સાથે મુસાફરી કરવા આવજો. મહેતાજી-સારું જીને દિવસે
ન્યાયાધીશ આવ્યો, અને મહેતાજીને સાથે લેઈ મુસાફરી કરવા આ-
વ્યા. જતાં જતાં રસ્તામાં એક ગાડાવાળો ગાહું છોડીને બેઠો હતો.
ત્યાં જઈને ગાડાવાળાને પુછ્યું, અરે ગાડીમાં, તમે અહીં રસ્તામાં
ગાહું છોડીને કેમ બેઠા છો ? ગાડીવાને જવાબ આપ્યો કે અમારા
મેંતાશાળ અહીં આવ્યા છે, તેમને ઘેર મૂકવા જવાનો વારો
આજરોજ

મથોસે, તે બળદ લેઈને આવે તો મેં તાશાખને મુકી આવીએ. ન્યા-
યાધીશ-તમે આજ ના જવ તો હરકત છે? પટેલ-હા શાખ, અ-
મેને તો મારી નાંખે. ન્યાયાધીશ-શા સારું મારે? પટેલ-હુંકરીએ
બા, કીધું અમારા કમનહીએ આ ગામમાં નશાળ નહીં. એટલે
“ ઉજડ ગામમાં એરડો પ્રધાન ” એ પ્રમાણે મેં તાશાખ અમલ
ચલાવે છે. પણ જે ગામમાં નશાળો તે ગામમાં મેં તાશાખનું ટકું
ચાલતું નથી.

પછી જે ગામમાં ઘણું વરસથી નિશાળ હતી ત્યાં બેઠે જણ
જઈ પહોંચ્યા. તે વખતે એક પટેલને તલાટી ચોરા આગળ બોલા-
વીને કહેતો હતો કે જલદી ત્હારું ગાડું લાવ, પટેલે કહ્યું શું કામ
છે? તલાટી-તાલુકે જવું છે. પટેલે કહ્યું તાલુકે જવતો જવ, નહીંતો
અહીં બેસી રહો. અમે કંઈ તમેને ગાડી બળદ આપનાર નથી. સ-
રકારનો કંઈ હુકમ નથી કે ગાડું બળદ આપવા. તલાટી-સારું. હ-
મણું તો જવ. પટેલ-આ જાઉં છું. એમ કહી ગયા. ને તલાટી વી-
લે મોંઢે બેસી રહ્યા. એવામાં થોડીવારે એજ પટેલને ત્યાં મહેતાજી
તરફથી ગાડું લેવાને છોકરાને મોકલ્યો ત્યારે પટેલે તુરત આપ્યું.

પછી રામચંદ્રે પેલા પટેલને પૂછ્યું કે તમે ગામના તલાટીને
ગાડું ન આપ્યું ને મહેતાજીને કેમ આપ્યું? પટેલ-તલાટીનો પગાર
આપ્યો. રામચંદ્ર-ત્યારે મહેતાજી પગાર નથી ખાતો? પટેલ-પગાર-
તો આપ્યો. પણ એ અમારા લોકનું બહું કરે છે. અને જીવતામુઘી
તેમને સંભારીએ તેવી વસ્તુ જે “બચતર” તે અમેને આપે છે.
અને તલાટી તો વખતે તુકસાન કરે છે. ત્યારે રામચંદ્ર-આજે ગાડું
ના આપ્યું તો તમને દુઃખ નહીં દે? પટેલ- ને હવે જતી
રહી. હવે તો અમે બહુને જાણે. ને એક
માઠ સરખી પણ ખાન

પીએ; પણ હુકમથી આપીએ નહીં. પછી ન્યાયાધીશ-એવું માસ્તર સાહેબ, લોકો કોને વખાણે છે ને કોને તિરસ્કાર કરેછે. મહેતાજી-ભાઈ હવે હું સગળ્યો કે લણો ખરો જશતો મહેતાજીને મળેછે. રામચંદ્ર-વાર એ વગર પીળે ફાયદો માલમ પડેછે? મહેતાજી-વળી પીળે ફાયદો કયોછે? રામચંદ્ર-પીળે ફાયદો એકે મહેતાજી ધારેતો લગારે જુદું જોતી શકે નહીં તેથી તેમનું પોતાનું કલ્યાણ ચવાનો રહેતોછે. પણ તલાટીને તો જુદું જોત્યા વગર આસેજ નહીં. વળી ત્રીજો ફાયદો એછે કે જે મહેતાજી પોતાના પગારના પ્રમાણ કરતાં વધારે મહેનત લેઈ છોકરાંને જણાવે તો તે વધારાની વિદ્યાદાન આપ્યું એમ માણાય. જેમ લોકો અન્નદાન, વસ્ત્રદાન, જાદાન વગેરે દાન આપેછે તેમ એ પણ વિદ્યાગુરુ એક દાન આપેછે. અને તે સર્વ દાન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે ઉપર દાનમાં આપેલી વસ્તુ ધણા દિવસ ચાલતી નથી પણ જે વિદ્યારૂપી અમૂલ્ય ચીજ આપી હોયછે તે જીવતા સુધી પહોંચેછે. ને પોતાના ધંધામાં ફળદાયક થાયછે ફક્ત એ ધંધામાં તલાટી કરતાં દેખીતું નુકશાન એછે જે પૈસા સંબંધી તુરત ફાયદો થતો નથી. પણ લાંબી મુદતે તેને પોતાની મહેનતનું ફળ મળેછે. માટે મારા ધાર્યા પ્રમાણે મહેતાજીનો ધંધો સર્વ ધંધા કરતાં પરાક્ષ રીતે ધણો સારો છે.

જો કાંઈ મહેતાજીને પોતાનો ધંધો અપ્રસન્ન ભાગતો હોયતો તે બાઈને મારું એજ કહેવુંછે કે તમારી પેઠે બધા મહેતાજીઓ પોતાનો ધંધો છોડવાને ધારશે તો તેમને એથી સારો ઉત્તમ ધંધો કયો મળનાર છે? લાંબ વિચાર કરો, જો બધા પાલખીમાં બેસે તો ઉશકે ફાણ? ફાણમાં બેસી જાય તો શ્રીમંત હોયતો ખેતી જેવું મજુરીનું કામ માણે. ધંધામાં આપણને માલીતી આપણે પરમેશ્વર આપણા ક-

પર રાજ રહેશે. ને સુખ શાંતી આપશે.

સર્વ મહેતાજીઓને મારી એટલી બબામણ છે કે પોતપોતાનો ધંધો ખરી નિષ્ઠાથી કરશે તો તેમાં તગાઈ કહ્યાણુ થશે, બળી દે-શનું કહ્યાણુ થશે; સરકારનું કહ્યાણુ થશે. માટે આવો ફાયદો કા-ઈ મહેતાજીએ જવા દેવો નહીં. પછી ન્યાયાધિશ ઘેર ગયા. ને સુ-ખદેવના મનમાં જે ભ્રમણા હતી તે જતી રહી.

આ સંવાદ દરેક મહેતાજી વાંચેતો તેમને પોતાનો ધંધો સ-ર્વોત્કૃષ્ટ લાગે, અને નિપુણતાથી કામ કરેતો પછી લોકોમાં સુનિતા વધે ને દેશમાં સુધારો થાય.

આ સંવાદ વાંચીને કેટલાક તસાટી બાઈઓ એવો સાર લેશે કે ફક્ત આ સંવાદમાં તસાટીના ધંધાની નીંદા કરેલી છે; અને મ-હેતાજીના ધંધાની બરાબ હાંકી છે. પરંતુ ધ્યાન દેખને વાંચેથી સા-રાંશ એ નીકળશે કે કોઈ પણ મહેતાજી અને તસાટીએ પોતાનો ધંધો સર્વોત્કૃષ્ટ છે એવું અભિમાન લોકોમાં જાહેર કરવું નહીં, પ-ણ તેવું અભિમાન મનમાં રાખી ઉદ્દાપણુ-વિવેક-સત્યતા-સદ્વિચાર ધારણુ કરી પોતાના ધંધામાં ઈશ્વર ઉપર આધાર રાખી સાચોપ્રેમ દર્શાવવો. જે પોતે પોતાનો ધંધો નિષ્કપટથી બજાવશે તો તેમાં પોતાનું-પોતાનાં બાળકચ્ચાનું. સ્વદેશનું ને સરકારનું બહુ થશે.

હું પરમેશ્વર હું તારી પાસે એટલું માગું છે કે આ સંવાદ જે કોઈ વાંચે તેમના મનમાં સુનીતિનું સુખ સજ્જડ રોપાય તેવી મ-તી આપજે.

મહેર ખખર.

“વિવિધ જ્ઞાનનો સારાંશ ભાગ ૨ જો.” આ નામની ચોપડી હવે પછી બહાર પાડવાનો હેતુ છે. તેમાં ઓછામાં ઓછા ૫૦ વિષયનો સમાવેશ થશે. જગાની સંકલ્પને લીધે વિષયોની ટીપ આપી નથી. પરંતુ એટલું જ કહું કે એ ચોપડી પ્રથમ ભાગ કરતાં વધારે રસીક અને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી તજવીજ કરવામાં આવશે. તેનું કદ ઓછામાં ઓછું રાયલ ૧૬ પેજ ૮ ફરમાનું થશે. દર નકલની કીંમત અગાઉથી ૩૦-૫-૦ પડશે, તે પાછળથી ૩૦-૮-૦ પડશે. પોસ્ટેજ માફ.

ઓછામાં ઓછાં પંદરસે નકલનાં આદક થશે તોજ ચોપડી છ-પાવવામાં આવશે. જેઓને રાખવાની ખુશી હોય તેમણે પોતાનું નામ નકલ અને ચોક્કસ ટેકાણું નીચેના સરનામે લખી મોકલવું.

લી. મહાસુખરામ નરસિંહરામ ભટ્ટ.

મોજો મોદર તાલુકે જંજુસરની સ. ગુ. નિ. મેહેતાજી.
નીચે લખેલે ટેકાણેથી આ ચોપડી રોકડી કીંમતે મળશે.

અમદાવાદ—રા. દલસુખ હરગોવન ઠે. માંડવીની પોળ.

નડીઆદ—રા. મહાસુખરામ પ્રાણનાથ સ. ગુ. નિ.

મુરત—જેશી અંબાલાલ દામોદર ગોખીપરામાં.

ગાંધરા—રા. જેઠાલાલ પુંજરામ.

જંજુસર—રા. રા. ત્રીભોવંત જગજીવંત. નં. પેલાની નિ.

ભોદર—કર્તા પાસેથી.

કપડવણજ—ત્રવાડી રાધેકાંભુ દોલતરામ તથા ભટ. દોલતરામ નરસિંહરામ. હનુમાનવાળી પોળ.

કલ્યાણી ભટ. પરસોતમ નરસીરામ ઠે. બખરમાં.

રખરતા સિકકા જેને કસાવવાના હોય તેનામે
લખવાથી નમુનાનું ફારમ મફત મોકલવાનું

હરજીવન

